

BÖLGESEL HEGEMONYANIN BİR ARACI OLARAK KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ THE COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION AS A REGIONAL HEGEMONY'S INSTRUMENT

Abdullah TORUN*

ÖZ

Soğuk Savaş sonrasında yaşadığı kısa şaşkınlık dönemini atlatan Rusya Federasyonu (RF), 2000'li yılların başlarından itibaren eski SSCB toprakları üzerindeki etkisini yeniden kazanabilme gayreti içerisine girmiştir. Bu amaçla RF uyguladığı diğer politikalar yanında, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü (KGAÖ) bölgesel hegemonyasının bir aracı olarak kullanmaktadır. Bu nedenle çalışmamız, RF'nin bölgesel hegemonyasını sürdürebilmek için KGAÖ'yü araçsallaştırdığı argümanına dayanır. Başka bir deyişle, KGAÖ'nün kurulmasının ve 2000'li yıllarda işlevsel hale getirilmesinin ardındaki temel itki, RF'nin bölgesel hegemonyasının sürdürülmesine sağlayacağı katkıdır. RF'nin 2000'li yıllardan itibaren gerek KGAÖ'yü bölgesel düzeyde etkinleştirme ve militaristleştirme çabası, gerekse bölge ülkelerinin, konjonktürel sapmalar hariç tutulursa, RF'nin bölgesel hegemonya stratejisine rıza göstermeleri bu çalışmanın temel argümanını destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Hegemonya, Orta Asya, Rusya

ABSTRACT

Russia, having overcome its brief state of confusion after the Cold War, has regained its influence over old lands of the USSR (Union of Soviet Socialist Republics). Considering this, this article contends that Russia instrumentalizes the CSTO (Collective Security Treaty Organization) as an instrument to promote its regional hegemony, in addition to engaging in other forms of politics to the same end. Here, the reason for the foundation of the CSTO and the efforts that have allowed it to remain a functioning organization since the 2000s stem from Russia's desire to retain regional hegemony. The efforts of Russia to activate and militarize the CSTO as well as the consent of other countries throughout the

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: abduallah.torun@inonu.edu.tr

region to Russia's role as a regional hegemon, excluding conjunctural deviations from this trend, support the basic argument of this article.

Keywords: *Collective Security Treaty Organization, Hegemony, Central Asia, Russia*

Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Sorunsalı

Hegemonya kavramı, etimolojik anlamıyla “önderlik” ve yüklendiği anlamıyla “tahakküm” manasını taşır.¹ Hegemonya sözcüğü Uluslararası İlişkiler disiplini-
ninde merkezi bir yer edinmesine rağmen, Uluslararası İlişkiler kuramcılarına göre epistemolojik açıdan özünde tartışmalı bir kavramdır. Dolayısıyla, diğer birçok sosyal bilimler kavramı gibi, hegemonya sözcüğünün anlamı ve nasıl kavramsallaştırılması gerektiği konusunda Uluslararası İlişkiler kuramları açısından bir uzlaşının varlığından söz edilemez.

Hegemonya kavramının siyaset bilimi çerçevesinde ilk defa Antonio Gramsci tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini-
ninde ise hegemonya kavramı, 1970’li yıllarda değişen ve karmaşıklaşan uluslararası sistemi analiz etmeye yönelik anahtar bir terim olarak kullanılmaya başlandı. Çünkü o döneme kadar Uluslararası İlişkiler disiplinin egemen söylemi olan Realizmin güç-çıkartıcı temelli kavramsal araçları, yeni oluşan uluslararası yapıyı açıklayabilmekte yetersiz kalmaktaydı.² Fakat Uluslararası İlişkiler literatüründe hegemonya sözcüğü değişik biçimlerde kavramsallaştırıldı ve Uluslararası İlişkiler kuramları farklı hegemonya anlayışı geliştirmeye çalıştılar. Dolayısıyla hegemonya kavramına yüklenen anlam değişik biçimlerde ifade edilmektedir.

Hegemonya kavramının disiplin içerisindeki tüm yönlerini değerlendirmek bu çalışmanın boyutları açısından mümkün değildir. Ancak, William Robinson’ın da belirttiği gibi, Uluslararası İlişkiler disiplini-
ninde hegemonyanın birbiriyle iç içe geçmiş dört farklı biçimde kavramsallaştırıldığını söyleyebiliriz:³

1-) *Uluslararası Hakimiyet Olarak Hegemonya*: Soğuk Savaş döneminde ABD’nin kapitalist toplumlarda, SSCB’nin ise Doğu Blok’u üzerinde uyguladığı

1 Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, çev. Recep Boztanur, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 56.

2 Hegemonya kavramının ortaya çıktığı ortamın bir değerlendirmesi için bkz. Atila Eralp, “Hegemonya”, Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 156-160.

3 William I. Robinson, “Gramsci And Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Cilt: 8, Sayı: 4, Aralık, 2005, s. 1-2.

hegemonya türüdür. Etkin bir biçimde zora dayandığı için Realist bir kavramsallaştırma metodolojisidir. Realist ve Neorealist kuramcılar hegemonya kavramını, devletlerin askeri güç temelli maddi kapasite ve kabiliyetleri üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla hegemonya, uluslararası sistemde gücün asimetrik dağılımının bir sonucudur.⁴ Bu yaklaşımlar açısından, uluslararası sistemdeki en güçlü devlet ile diğer devletler arasında bir baskınlık ilişkisi vardır ve hegemon devlet bu baskınlık ilişkisi üzerinden hegemonyasını sürdürür.⁵

2-) *Devlet Hegemonyası Olarak Hegemonya*: Dominant bir devletin uluslararası kapitalist sistemin güvenlik, istikrar ve işleyişinin sürdürülebilmesi için kural ve uygulamaları diğer devletlere dayatması anlamına gelir. Kapitalizmin tarihsel sürecinde hegemonik güçler hep var olmuştur. Hollanda, Britanya ve ABD hegemonyaları devam eden zincirin halkalarıdır. Immanuel Wallerstein ve Giovanni Arrighi'nin uluslararası kapitalist sistemin evrimini dikkate alarak hegemonya ve hegemonik devlet çözümlemesi yapan çalışmaları bu yaklaşımda öne çıkmıştır.⁶

3-) *Rızaya Dayalı Egemenlik veya İdeolojik Egemenlik Olarak Hegemonya*: Hegemonya sözcüğünün Gramscian anlamda kavramsallaştırılmasıdır. Belirli bir sınıfın, sınıf fraksiyonun, tabaka ya da sosyal grubun “rıza” yöntemi ile hegemonyasını sürdürmesidir. Bu yaklaşıma göre, hegemon devlet çökse bile oluşturulan hegemonik istikrar nedeniyle hegemonya devam eder.⁷ Gramsci'ye göre hegemonya, salt maddi güç ve kapasiteye sahip egemen bir sınıfın diğerleri üzerinde “zora” dayalı olarak kurulması demek değildir. Gramsci, hegemonya kavramını diyalektik bir yaklaşımla açıklamaya çalışır. Gramsci'nin yaklaşımında hegemonya, belirli bir zamanda toplumsal güçler arasındaki ilişkiyi analiz

4 Miriam Prys, “Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood,” *International Studies Review*, Sayı: 12, 2010, s. 487.

5 Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981, s. 29.

6 Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi*, Cilt: 2, çev. Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2010; Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*.

7 “Hegemonik İstikrar Teorisi” olarak bilinen bu yaklaşım, Charles Kindleberger tarafından 1929 Büyük Buhranı'nı incelediği *The World is Depression* başlıklı eserde ileri sürülmüştür. Çınar Özen, “Neogramşçıyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm,” *Uluslar- arası İlişkiler*,” Cilt: 2, Sayı: 8, 2005-2006, s. 6; Bu argüman Neo-liberal kurumsalcı yaklaşımlar açısından da benimsenmiştir. *Hegemonyadan sonra (after hegemony)* tezini geliştiren Robert Keohane, bu kavramı “maddi kaynakların üstünlüğü” olarak tanımlamıştır. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, s. 32.; Gilpin, 1981, s. 186-210.

etmeye yarayan bir kavramdır.⁸ Bu nedenle Gramsci'ye göre, hegemonya baskı yoluyla olabileceği gibi, aynı zamanda bir toplumsal sınıfın entelektüel ve ahlaki liderliği aracılığıyla "rıza"ya" dayalı olarak da kurulabilir.⁹

Robinson'ın kategorize ettiği hegemonya çözümlemesinin sonuncusu; Robert W. Cox'un Gramscian anlamdaki hegemonya kavramını Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde yorumlamasıdır. Bu ise;

4-) *Belirli Bir Dünya Düzeninde Tarihsel Bloklar İçindeki Liderlik Uygulaması Olarak Hegemonya*: Hegemon bir devletin, sahip olduğu gücü belirli bir tarihsel proje kapsamında rıza veya ideolojik liderliği ile birleştirmesidir. Bu perspektif açısından 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin elde ettiği hegemonya, askeri veya ekonomik gücünün desteklenmesinden ziyade, Fordist-Keynesyen toplumsal yapının bir sonucudur.

Gramsci'nin hegemonya kavramının uluslararası ilişkiler alanına uygulanması sağlayan Cox, Eleştirel Kurama dayalı post-pozitivist ve Post-Realist bir metodoloji benimsemiş, hegemonya kavramını Neo-Gramscian yaklaşımda çözümlemeye çalışmıştır. Cox, "*Gramsci, Hegemony and International Relations*" başlıklı ünlü çalışmasında Gramscian kavramları kullanarak uluslararası ilişkiler anlamında hegemonya sorunsalına açıklık kazandırmaya çalışmıştır.¹⁰ Cox ve Neo-Gramscian yazarlar, Gramsci'nin ulusal düzeyde bir toplumsal sınıfın diğerleri üzerindeki tahakkümünü uluslararası sisteme uyarlayarak hegemonyayı çözümlemeye çalışmışlardır. Bu anlayışa göre hegemonya kavramı, devletlerin bir güç etrafında, o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemidir.¹¹ Cox, hegemonya kavramını geleneksel uluslararası ilişkiler kullanımında olduğu gibi güçlü bir devletin güçsüz devletlerle olan baskınlık ilişkisi anlamında kullanmaz. Cox'a göre hegemonya veya hegemonik bir düzen; devletler ve devlet-dışı yapılanmaların oluşturduğu sisteme nüfuz edebilen değerler ve anlayışların oluşturduğu bir yapıyı ifade eder.¹² Bu nedenle Cox'un

8 Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, s. 42.

9 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, International Publishers, New York, 1971, s. 57.

10 Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium*, Cilt:12, Sayı: 2, (Haziran/ 1983), s. 162-175.

11 Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 97.

12 Robert W. Cox, "Towards a Post-Hegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on The Relevancy of Ibn Khaldun", James N. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel, *Governance Without Government: Order and Chance in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 140.

kuramında hegemonya fikirler, kurumlar ve maddi kabiliyetler arasındaki uyum mekanizmasına dayanır.

Hegemonya kavramını analiz eden bir başka yaklaşım ise, bu kavramın Uluslararası İlişkiler literatürü çerçevesinde iki temel düzlemde açıklanabileceğini savunmaktadır. Birincisi, “düzen için hegemonya” , ikincisi ise “güç için hegemonya” biçimindedir.¹³

Düzen için hegemonya yaklaşımının temel varsayımları büyük ölçüde Realist paradigmadan kaynaklanmaktadır. Robert Gilpin, Stephen Krasner ve Charles Kindleberger gibi Realist kuramcılarının benimsediği bir hegemonya çözümlemesidir. Bu yaklaşım, uluslararası sistemin anarşik yapısından hareketle, ekonomi-politik bir perspektiften hegemonya kavramını analiz eder. Bu yönüyle de, Neo-Realizmin temel argümanlarını kullanır. Düzen için hegemonya yaklaşımının temel argümanı ise, uluslararası anarşik sistemi düzenleyecek bir güç olmaksızın sistemin istikrarı sağlanamayacağıdır. Hegemonyayı belirleyen temel unsurlar ise, devletlerin uluslararası sistemdeki ekonomik ve askeri güçleridir.¹⁴ Hegemonik İstikrar Teorisi ve Rejim Teorisi gibi yaklaşımlar, düzen için hegemonya düşüncesini savunan kuramlar çerçevesine dâhil edilebilir.

Güç için hegemonya yaklaşımı açısından hegemonya, hegemon devletin gücünü maksimum düzeye çıkarmak için kullandığı bir araç olarak görülür.¹⁵ Güç için hegemonya anlayışında, hegemon, uluslararası sistemi düzenleyici bir aktör olmanın dışında, sahip olduğu gücü ekonomik faydaya dönüştürebilen bir aktör olarak düşünülür.¹⁶

Disiplin içerisinde yapılan tartışmalarda hegemonya kavramını analiz etmeye çalışan kuramlar her ne kadar kavram üzerinde bir uzlaşmaya varamasalar da, hegemonik sistemi ve hegemon devletin diğer devletlerle olan ilişkisini açıklarken, hiyerarşik bir uluslararası düzenin varlığını kabul etmişlerdir.¹⁷ Dolayısıyla, gerek hegemonik bir uluslararası düzen, gerekse hegemon bir devletin diğer devletlerle olan ilişkisi açısından, bunun eşitsiz yani hiyerarşik bir ilişki olduğu genellikle kabul edilmiştir. Bu hiyerarşik ilişkinin en üstünde, doğal olarak, hegemon devlet yer alır.

13 Özen, *Neogramşçıyan Hegemonya Yaklaşımı*, s. 6.

14 Gilpin, *War and Change*, s. 30.

15 Özen, *Neogramşçıyan Hegemonya Yaklaşımı*, s. 10.

16 Ibid., s. 10.

17 Ibid., s. 5.

Bölgesel Hegemonya

Belirtildiği gibi, hegemonya kavramı başlangıçta ulusal düzeyde kullanılmış ve doğrudan küresel düzeye aktararak uluslararası sistemin ekonomik ve siyasi yapısı bu kavram çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, Uluslararası İlişkiler alanında hegemonya üzerine ilişkin yapılan tartışmalarda, kavramın küresel düzeyde bir anlam ve içerik taşıdığı genel olarak kabul edilir. Gerek geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramları, gerekse Eleştirel kuramlar açısından hegemonya kavramı böyle algılanır ve “hegemonik devlet” küresel düzeyde etki kapasitesine sahip bir büyük güç olarak düşünülür. Ancak, küresel düzeyde etki yapabilecek ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel güç parametrelerine sahip olmayan devletler, doğal olarak, bu politikalarını bölgesel düzeyde uygulamaya çalışacaklardır. Dolayısıyla, ulusaldan küresele geçiş sürecinde hegemonya kavramının bölgesel etkisi, Uluslararası İlişkiler literatüründe yeterince dikkate alınmamıştır. Bu dikkate alınmama, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısı ve bölgesel aktörlerin hegemonik bir rol üstlenememiş olmaları etkilidir.

Hegemonya kavramını küresel düzeyde değerlendiren kuramsal yaklaşımların öne sürdüğü argümanların bölgesel hegemonya oluşumları açısından da büyük ölçüde geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Zaten bu kavramın siyaset bilimi alanında kullanılmasına öncülük eden Gramsci’nin hegemonyayı ulusal düzeyde bir gücün etkisi olarak tanımlaması da hegemonya kavramının küresel ölçekte düşünülmesinin zorunlu olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, genelde dünya ölçeğinde ve küresel bağlamda değerlendirilen hegemonya kavramını daha küçük ölçekte analiz edebilmek mümkündür.¹⁸ Ancak, küresel düzeyde kabul gören bir hegemon ile bölgesel hegemon arasında bazı farklılıkların bulunduğu açıktır. Birincisi, Küresel hegemon devletin aksine bölgesel hegemon devlet, gücün küresel dağılımı sonucu oluşan ve kuralları uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen bir uluslararası sistemin dayattığı koşullar içerisinde hareket etmek zorundadır.¹⁹ Dolayısıyla, bölgesel hegemon devletin, etkili olduğu bölgede uluslararası sistemden izole bir politika sürdürmesi zordur. İkincisi,²⁰ bölgesel hegemon devlet etkili olduğu bölgeyi küresel hegemonik pozisyon kazanabil-

18 Orhan Battır ve Davut Ateş, “Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 2013, s. 32.

19 Prys, “Hegemony, Domination, Detachment:”, s. 482.

20 Miriam Prys, “Developing a Contextually Relevant Concept of Regional Hegemony: The Case of South Africa, Zimbabwe and ‘Quiet Diplomacy’”, *GIGA Working Papers*, 2008, s. 12-13. http://www.giga-hamburg.de/en/system/files/publications/wp77_prys.pdf, (06.05. 2014).

mek için kullanılabilir. Bu durumda bölgesel hegemon devlet kendisini bölgenin temsilcisi olduğunu ve bunun küresel düzeyde de kabul edilmesi yönünde bir strateji izler. Üçüncü olarak, bölgesel hegemon devlet hegemonik konumun devamına yönelik bir politika sürdürebilir. Bu durumda hegemon devlet, kendini koruyucusu olarak gördüğü bölgede bölgeyi uluslararası sistemden uzaklaştırmaya ve bu durumun komşu ülkeler tarafından da kabul edilmesine yönelik bir politika yürütebilir. Bölgesel hegemon devletin gerek küresel hegemon devlet tarafından, gerekse bulunduğu bölgede yer alan devletler tarafından kabul görmesi ise, bölgesel hegemon devletin bu rolünün sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Başka bir ifadeyle, ister “zor” isterse “rıza” unsuruna dayalı oluşturulsun, bölgesel hegemon güç statüsünü ancak bölgesinde ve küresel düzeyde kabul görmesi ile devam ettirebilir.

Diğer bir karışıklık ise, uluslararası politikada kimi zaman “bölgesel hegemonya” ve “bölgesel güç” kavramlarının ayırt edilmeksizin kullanılmasıdır. Fakat iki kavram arasında bazı farklılıkların olduğunu belirtmeliyiz. Bölgesel güç kavramı, bölgesel hegemonya kavramını da kapsayan bir “şemsiye kavram”dır.²¹ Bu farklılıkların yanında, gerek küresel gerekse bölgesel düzeyde hegemon olan bir devletin uyguladığı dış politika stratejisi, emperyalist bir devletten de çeşitli yönleri ile ayrıştırılmalıdır. Hegemon bir devletin dış politikasında iç ve dış etkenler, algılama, kimlik ve retorik belirleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.²² Dolayısıyla, hegemon bir devletin dış politika stratejisi, daha spesifik tercih ve uygulamalara ihtiyaç duymaktadır.

Kolektif Savunma Örgütü’nün Kuruluş Süreci ve Amacı

Orta Asya merkezli bir güvenlik örgütü olarak algılanan ancak Kafkasya ve Doğu Avrupa’yı da kapsayan KGAÖ’nün²³ temelleri, 15 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan ve Taşkent Antlaşması olarak da bilinen Kolektif Güvenlik Antlaşması’na (The Collective Security Treaty- CST) dayanır. Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından, 11 Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesinden 6’sının -Rusya Federasyonu, Ermenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan- katılımıyla 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent’te Ortak Güvenlik Antlaşması imzalanan-

21 Prys, “Hegemony, Domination, Detachment:”, s. 483.

22 Ibid., s. 489.

23 Fırat Purtaş ve Halid Mammadov, “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri,” M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, (der.) , *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s. 106.

dı. Böylece, eski SSCB ülkeleri aralarındaki güvenlik ilişkilerini düzenleyecek, Soğuk Savaş sonrasının ilk çok taraflı güvenlik antlaşmasını imzalamış oluyordılar.²⁴ 1993 yılında ise Beyaz Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan'ın antlaşmayı imzalamasıyla üye yapısı genişletildi.²⁵

1997 yılında Azerbaycan ve Gürcistan, Ukrayna ve Moldova ile birlikte, RF'nin bölgesel etkinliğini azaltmayı amaçlayan, Batı yanlısı GUAM'ı oluşturan bir bildiriye imzalamışlardı.²⁶ Dolayısıyla, beş yıllık süre için imzalanan Ortak Güvenlik Antlaşması'nın 1999 yılında tekrar uzatılması gündeme geldiğinde Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan antlaşmadan çekildiklerini ve antlaşmayı imzalamayacaklarını açıkladılar.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırılar, KGAÖ'nün oluşturulmasında önemli bir dönüm noktası oldu. 11 Eylül saldırılarının ardından gelişen Rus düşüncesine göre; RF güvenliğini BDT ülkelerinin de içerisinde bulunduğu bir bölgesel örgütlenme ile daha iyi sağlayabilirdi.²⁷ Bu, RF açısından daha çok ABD'nin bölge üzerindeki olası artabilecek etkisini önlemeyi amaçlamaktaydı. Yaşanan gelişmeler, dolaylı olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın önemini artırarak kurumsallaşmasına giden yolu açtı. 11 Eylül olayları, deyim yerindeyse, KGAÖ'nün canlanmasına neden oldu.

2002 yılında ise RF, Ermenistan, Belarus, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan imzaladığı yeni bir antlaşma ile bugünkü KGAÖ oluşturuldu. 2006 yılında yönünü tekrar RF eksenine döndüren Özbekistan, KGAÖ'ye yeniden üye oldu.²⁸

24 Gregory Gleason ve Marat E. Shaihtudinov, "Collective Security and Non-State Actors in Euraisa", *International Studies Perspectives*, Sayı: 6, 2005, s. 277.

25 KGAÖ'nün temelini oluşturan Taşkent Antlaşması ile kurulmak istenen güvenlik örgütünün, herhangi bir devletin bölgede üstünlüğünü sağlayabilecek bir biçimde oluşturulmadığını, aksine üye devletlerin birbirlerinin güvenlik çıkarlarını karşılıklı olarak destekleyecekleri amacıyla oluşturulduğu yönünde analizler bulunmaktadır. Bkz., *Ibid.*, s. 277.

26 GUAM (Gürcistan, Ukrayna Azerbaycan ve Moldova) 1999 yılında U(Ö)zbekistan'ın katılımıyla GUUAM'a dönüştü. Ancak, 2002 yılında Özbekistan'ın üyeliğini askıya alması ve 2005 yılında ayrılması nedeniyle tekrar GUAM halini aldı. GUAM'ın kuruluş süreci ve üye ülkelerin politikaları hakkında bkz., Taras Kuzio, "Promoting Geopolitical Pluralism in the CIS: GUUAM and Western Foreign Policy", *Problems and Post-Communism*, Cilt: 47, Sayı: 3, (Mayıs/Haziran 2000), s. 25-35, Taras Kuzio, "Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM, *European Security*, Cilt: 9, Sayı:2, (Yaz/2000), s. 81-114.

27 Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS Countries*, Routledge, London, 2008, s. 31.

28 Özbekistan'ın 2006 yılında KGAÖ'ye yeniden üye olmasının temel nedeni, İslam Kerimov yönetiminin ABD ile bozulan ilişkileriydi. Bilindiği gibi, ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırılarından sonra ABD-Özbekistan ilişkileri askeri ve ekonomik alanlarda genişlemişti. Ekonomik olarak,

2012 yılında ise Özbekistan, ikinci kez KGAÖ'den ayrıldı. Taşkent yönetimi bu süreçte Washington, Moskova ve Pekin arasında ekonomik, siyasi ve askeri unsurlara dayalı bir strateji oluşturmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov KGAÖ'yü; Moskova'nın post-Sovyet bölgele-re kendi güvenlik stratejisini dayattığı ve aslında RF'nin neo-emperyal amaçla-rını gerçekleştirmesine katkı sağlayan bir örgüt olarak tanımlıyordu.²⁹ Aslında Özbekistan'ın bu kararsız politikasının temelinde, KGAÖ'yü bir stratejik tercih değil, ABD'ye karşı bir manevra alanı olarak değerlendiriyor olması yer almak-tadır.³⁰

KGAÖ'nün kuruluş amacı, antlaşmanın üçüncü maddesinde belirtilmektedir. Buna göre KGAÖ uluslararası ve bölgesel güvenliği ve istikrarı güçlendirmeyi, üye ülkelerin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamaktadır.³¹ Örgütün faaliyet alanları ise, antlaşmanın sekizinci maddesinde belirtilmektedir. Buna göre örgüt, uluslararası terörizm, uyuşturucu ticareti, psikotrop maddeler ve silah kaçakçılığı, ulus-aşırı organize suçlar, insan kaçakçılığı ve üye devlet-lerin güvenliğine yönelik diğer tehditlerle mücadeleyi görev alanı içerisinde de-ğerlendirmiştir.

Klasik bölgesel güvenlik yapılanması örneği sunan formelliğin dışında, KGAÖ'nün kurulmasının ardındaki itki, eski Sovyet topraklarında RF'nin ha-kimiyetini devam ettirebilme kaygısıdır. Sovyet sonrası topraklarda bölgesel he-gemonyasını devam ettirmeyi amaçlayan RF, KGAÖ aracılığıyla hem bölgeyi kendi kontrolü altında tutmayı hem de NATO ve ABD gibi güçlerin bölgedeki etkinliğini azaltmayı amaçlamaktadır.

ABD bu ülkeye verdiği yardımları önemli miktarda artırdı. Örneğin, Özbekistan 1992-2001 yılları arasında ABD'den 160 milyon Dolar yardım alabilmişken, yalnızca 2002 yılında bu rakam 263 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Özbekistan ise SSCB döneminde inşa edilen Karşı Hanabad askeri üssünü yıllık 15 milyon Dolar kira bedeli karşılığında ABD'nin kullanımına tahsis etmişti. Fakat 13 Mayıs 2005 tarihinde, Hizbüttahrir örgütünün eski bir üyesi olan Ekrem Yoldaşev'in taraftarları olan ve "Ekremiler" olarak bilinen 23 işadammının terör suçlamasıyla yargılanmalarını protesto etmek amacıyla başlayan Andican Olayları sırasında Kerimov yönetimi ABD'den yeterli desteği alamamış, güvenlik gerekçesiyle tekrar RF tarafına dönmüş ve KGAÖ'ye yeniden üye olmuştur. Bkz., Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa, 2010, s. 213-220; Ahat Andican, "Andican Olayları: Sonun Başlangıcı mı?", *Zaman*, 21 Mayıs 2005; Fikret Ertan, "Hanabad ve Amerika", *Zaman*, 2 Ağustos 2005.

29 Murat Laumulin, "Virtual Security of Central Asia", 7 Eylül 2012. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Virtual-Security-of-Central-Asia-15694>, Erişim tarihi: 25.07.2014.

30 Purtaş ve Mammadov, s. 116.

31 *Charter of The Collective Security Treaty Organization*, http://untreaty.un.org/unts/144078_158780/5/9/13289.pdf, Erişim tarihi: 25.07.2014.

KGAÖ-NATO İlişkileri: Yeni Varşova Paktı Mı?

KGAÖ biçimsel olarak geleneksel bölgesel güvenlik yapılanmalarından farklı değildir. Bu yönüyle KGAÖ, “çok boyutlu yeni bir tür güvenlik organizasyonu” olarak tanımlanmaktadır.³² Örneğin, Moskova merkezli *Institute of Contemporary Development* tarafından yapılan değerlendirmelerde, KGAÖ’nün yeni bir tür güvenlik organizasyonu olarak tanımlanmasının nedeni olarak, hem geleneksel dış askeri tehditlere karşı mücadeleyi, hem de uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve terörizm gibi yeni güvenlik tehditleriyle mücadele etmeyi görev alanı içerisine almış olması ileri sürülmektedir.³³ Dolayısıyla, söz konusu rapora göre, bu iki görev fonksiyonunun kombinasyonu nedeniyle KGAÖ farklı bir güvenlik mekanizması olarak değerlendirilmelidir. Ancak, KGAÖ Barry Buzan’ın tanımladığı *bölgesel güvenlik kompleksi (regional security complex)* modeli çerçevesine dahil edilemez. Çünkü bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımına göre, üye devletlerin güvenlik kaygıları arasında önemli derecede yakınlık vardır ve bunların ulusal güvenlikleri birbirinden ayrı düşünülemez.³⁴ Oysa, KGAÖ üyeleri açısından böyle bir durum söz konusu değildir. KGAÖ, daha çok bir *hiyerarşik bölgesel güvenlik kompleksi* görünümündedir. Yani bir büyük güç ve onunla birlikte daha zayıf devletlerin oluşturduğu yapılanmadır.³⁵ Bu yönüyle KGAÖ, Soğuk Savaş döneminin Varşova Paktına benzetilmektedir.³⁶ Diğer yandan, başlangıçta bir kolektif savunma örgütü olarak kurulmasına rağmen, RF, KGAÖ’yü araçsallaştırarak kendi güvenlik endişeleri ve beklentilerini karşılayabilme çabasını sürdürmüştür. Bu nedenle KGAÖ “RF’nin NATO’su” olarak da değerlendirilir. Ancak, NATO muadili bir örgüt olarak kurulan KGAÖ, 2000’li yıllara kadar fonksiyonel hale gelememiştir. 1990’lı yıllarda işlevsellik özelliğine sahip olamayan KGAÖ’nün, RF tarafından etkin bir bölgesel güvenlik aktörü haline dönüştürülmesinde birçok faktör rol oynamakla birlikte, esas belirleyici

32 Sergey Kulik et al., “Collective Security Treaty Organization: Responsible Security”, Igor Yurgens (der.), *Synopsis of Report of Institute of Contemporary Development*, Moskova, 2012, s. 3. <http://www.insor-russia.ru/files/CSTO%20Synopsis.pdf>, Erişim tarihi: 25.07.2014.

33 Ibid., s. 3.

34 Barry Buzan, *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2. Baskı, Pearson, Harlow, 1991, s. 190; Barry Buzan ve Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 43.

35 William Zimmerman, “Hierarchical Regional Systems and the Politics of Sytem Boundaries”, *International Organization*, Cilt: 26, Sayı: 1, 1972, s. 18.

36 Andrei P. Tsygankov, *Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 2. Baskı, Rowman&Littlefield Publishers, Lanham, 2010, s. 153.

faktör, RF'nin eski SSCB toprakları üzerinde etkinlik kurmayı amaçlayan küresel ve bölgesel aktörlerin bu çabalarını engellemeye çalışmak olmuştur.³⁷ Çünkü 1990'lı yıllarda Rus dış politika karar vericilerin düşüncelerine göre, eğer RF Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu küresel güç rolüne tekrar kavuşacaksa, bu ancak eski Sovyet toprakları üzerinde yeniden etkin olmakla mümkündür.³⁸

KGAÖ'nün işlevsel hale gelmesinin bir diğer nedeni NATO'nun yeni genişleme stratejisi olmuştur. NATO'nun genişleme stratejisinde bazı eski BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) üyelerine yer vermesi nedeniyle RF, KGAÖ'nün işlevsel hale getirilmesini düşünmeye başlamıştır. KGAÖ RF'nin Sovyet sonrası dönemde bölgenin güvenlik yapılanmasını değiştirme arzusunu yansıtan ilk girişimi oldu.³⁹ Bu girişimin başlatılmasında ve KGAÖ'nün işlevsel bir yapıya dönüştürülmesinde önemli bir neden RF'nin BDT üyelerinin özellikle başta NATO olmak üzere Avrupa ve Atlantik kuruluşlarına katılımını önlemek olmuştur.⁴⁰ Sembolik bir bölgesel güvenlik yapılanması olarak varlığını sürdüren KGAÖ, 11 Eylül saldırıları sonrası sönük görünümünden kurtarılmaya çalışılmıştır. Bunun nedenleri arasında ABD'nin Irak ve Afganistan işgalleri önemli bir yer işgal eder. Ayrıca, KGAÖ'nün siyasal bir organizasyondan askeri güvenlik yapılanmasına geçişinde neden olan faktörlerin başında, 1990'ların sonlarından itibaren NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve ABD'nin Doğu Avrupa ülkelerine füze yerleştirmesi de etkili olmuştur.⁴¹

Bu faktörler nedeniyle, RF'nin önceliğinde KGAÖ üyeleri 14 Haziran 2009 tarihinde imzaladıkları bir antlaşmayla *Ortak Acil Müdahale Gücü* (OAMG-The Collective Rapid Response Forces-CRRF) ve *Barış Koruma Gücü* (Peacekeeping Forces-PF) oluşturmuşlardır. Temel strateji üye devletlerin güvenlik, istikrar, toprak bütünlüğü ve egemenliklerinin korunması olmakla birlikte, OAMG'nin görevleri ani saldırılara karşı koymak, özel operasyonları gerçekleştirmek ve terörle mücadele olarak belirlenmiştir. Ayrıca, OAMG acil durumlarda müda-

37 Roy Allison, "Regionalism, Regional Structures and Security Management in Central Asia", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Cilt: 80, Sayı: 3, (Mayıs/2004) s. 470.

38 İşyar, 2010, s. 179.

39 Martin Kaczmarek, "Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor", 27.12.2005 'http://www.turksam.org/tr/a687.html, 11.06 2014.

40 Angela E. Stent, "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, 18.07. 2008, http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130802161264, Erişim Tarihi: 05.06.2014.

41 Ibid.

hale etmek ve insani yardım sağlamanın yanında, ulusal sınırlar ile kamusal ve askeri tesislerin korunmasını sağlamak amacıyla üye devletlerin silahlı kuvvetlerine yardım ve KGAÖ tarafından tespit edilen tehditlere karşı mücadele etme görevlerini üstlenmiştir. Dolayısıyla, KGAÖ yalnızca dış askeri tehditlere karşı oluşturulmuş klasik bir bölgesel güvenlik yapılanması değil, üye ülkelerin iç güvenlik tehdit ve sorunlarını da görev alanına dahil eden bir mekanizmadır. Bütün bunlar, KGAÖ'nün askeri-politik bir kurumsal yapıya doğru dönüştürülmekte olduğunu göstermektedir.

KGAÖ'nün işlevsel hale gelmesinde ABD ve NATO'nun bölgesel politikaları önemli bir yer oluşturduğunu belirtmiştik. Aynı zamanda, KGAÖ açısından NATO ile ilişkiler, bu örgütün uluslararası politika alanındaki en sorunlu alanlarından birini oluşturmaktadır.⁴² 2004 yılında KGAÖ'nün NATO ile kurumsal işbirliği ve diyalog kararına rağmen, NATO bu karara olumlu bir karşılık vermedi.⁴³ NATO'nun KGAÖ'yü kendisine rakip oluşturacak düzeyde bir örgüt olarak görmemesi, iki yapılanma arasında kurumsal ilişkilerin kurulmasını engelleyen en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, en azından şimdilik, KGAÖ'nün Orta Asya ve Doğu Avrupa'da NATO'ya karşı önemli rekabet oluşturacak düzeyde olduğu öne sürülemez. Fakat KGAÖ ve NATO arasındaki kurumsal ilişki aslında ABD ile RF arasındaki ilişkiye bağlı olduğundan, iki organizasyonu doğrudan karşılaştırmak tek başına yeterli değildir.⁴⁴ Dolayısıyla, taraflar arasındaki kurumsal ilişki NATO ve KGAÖ arasında değil, daha çok ABD-RF ve ABD ile diğer üye devletler arasında sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, KGAÖ'nün NATO tarafından bölgesel ve küresel güvenliğe katkı sağlayan ve üye ülkeler arasında egemen eşitliğin korunduğu değil, RF'nin önderliğinde ve onun güvenlik çıkarları doğrultusunda stratejiler üreten bir örgüt olarak algılanıyor olmasıdır. Kısacası NATO, KGAÖ'yü Soğuk Savaş mantığı içerisinde hareket eden bir yapılanma olarak değerlendirmektedir.

42 Alexander Nikitin, "CSTO and NATO: From Rivalry to Dialogue of Regional Security Integration Structures", http://paperroom.ipsa.org/app/webroot/papers/paper_14779.pdf, Erişim tarihi: 11.07.2014, s. 1; Kulik et al., "Collective Security Treaty Organization:", s. 3.

43 Kulik et al., "Collective Security Treaty Organization:", s. 9.

44 Örneğin, 19-20 Kasım 2010 tarihli Lizbon Zirvesi'nde oluşturulan NATO'nun *Yeni Stratejik Konsepti*'nde KGAÖ'den söz dahi edilmemiştir. Muhatab olarak KGAÖ değil Rusya alınmış, NATO'nun Rusya için bir tehdit oluşturmadığı ve NATO-Rusya Konseyi çerçevesinde Rusya ile ilişkilerin sürdürüleceği belirtilmiştir. Ayrıca, KGAÖ üyelerinin tümünün partner ülke olarak yer aldığı Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (Euro-Atlantic Partnership Council) çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesine önem atfedilmiştir. NATO, *Strategic Concept*, 2010, http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf, Erişim tarihi: 11.07.2014.

Buna karşılık KGAÖ ise, NATO'nun eski Sovyet toprakları üzerinde etkinlik kurmaya çalıştığını düşünmektedir.

Alexander Nikitin'in değerlendirmelerine göre, NATO ve KGAÖ arasında kurumsal ilişki ve işbirliğinin kurulamamasının temel nedenlerinden biri de, Çin ve Şangay İşbirliği Örgütü faktörüdür. Nikitin'e göre, NATO ve KGAÖ arasında ilişkilerin geliştirilmesi, Pekin-Moskova ilişkilerini olumsuz etkileyebilecektir.⁴⁵ Dolayısıyla, iki taraf arasında ilişki kurulmamasının temel nedeni, yalnızca ABD ve NATO'nun bölgesel politikalarına değil, KGAÖ'ye üye devletlerin başta Çin olmak üzere, diğer aktörlerle olan ilişkilerin seyrine de bağlıdır. Bu da göstermektedir ki, NATO ile KGAÖ arasında kurulabilecek ilişki ancak RF'nin ABD-NATO ve diğer üçüncü ülkelerle ilişkilerinden bağımsız olarak düşünüldüğünde mümkün olabilecektir.

Ayrıca, her ne kadar KGAÖ için Varşova Paktı benzetmesi ve yapılıyor olsa da, KGAÖ'ye üye ülkelerin ortak bir ideolojiye sahip olmamaları da bu örgütün kurumsal yetkinliğinin geliştirilememiş olmasında etkili rol oynamaktadır. Oysa NATO üyesi ülkeler için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü neo-liberal ilkeler tüm üye ülkeler tarafından benimsenmekte ve uygulanmaktadır. Benzer şekilde, sosyalist ilkeleri benimseyen Varşova Paktı üyeleri arasında da bir ideolojik ortaklık ve hedef bulunmaktaydı. Dolayısıyla, KGAÖ'nün üye ülkeleri bir arada tutacak ve ortak hedefler oluşturabilecek ekonomik ve siyasi argümanlara dayalı bir ideolojiye sahip olması gerekmektedir.

Soğuk Savaş Sonrası Rusya Federasyonu'nun Bölgesel Hegemonya Arayışları ve KGAÖ'nün Rolü

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, uluslararası kuruluşlar büyük devletlerin dış politika öncelikleriyle daha yakından ilişkili hale geldiler.⁴⁶ Devletler ve uluslararası kuruluşlar arasında oluşan yakınlık, bu kuruluşların devletler tarafından ulusal çıkarların realize edilebilmesi amacıyla araçsallaştırılmasına neden olmuştur. Küresel hegemonyanın sürdürülmesinde olduğu gibi bölgesel hegemonyanın sürdürülmesinde de bölgesel ve uluslararası kuruluşların önemli rolleri bulunmaktadır. Cox'a göre bu tür kuruluşlar işlevlerini şu şekillerde

45 Nikitin, "CSTO and NATO", s. 2.

46 Uluslararası kuruluşların devletler tarafından nasıl araçsallaştırıldığına ilişkin olarak bkz. Richard A. Falk, *Dünya Düzeni Nereye?*, çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 110-117.

gerçekleştirirler:⁴⁷ 1) Hegemonik düzenin ilerlemesini sağlayan kuralları içselleştirerek. 2) Kendilerinin hegemonik düzenin ürünü olma biçiminde.3) Hegemonik düzenin normlarını ideolojik olarak meşrulaştırarak. 4) Çevre ülkelerden elitler seçerek. 5) Karşı-hegemonik düşünceleri absorbe ederek.

Bölgesel hegemon güç olmayı amaçlayan RF için KGAÖ yukarıdaki işlevlerin neredeyse tamamını karşılayan bir örgüt olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Orta Asya'yı "arka bahçesi" olarak gören ve emperyal istekleri bulunan RF⁴⁸ açısından bu sürecin gelişimine genel olarak bakacak olursak KGAÖ'nün rolü daha iyi anlaşılacaktır. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve iki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından ortaya çıkan yeni uluslararası sistemi belirleyecek olan dinamiklerin henüz oluşmadığı 1990'ların başlarında, diğer tüm dünya devletleri gibi RF'de yeni dış politika ve güvenlik konsepti geliştirmek zorunda kalmıştır. Söz konusu dönemde, RF perspektifinden yeni tehdit algılamaları ve güvenlik çıkarlarının ortaya çıkması bu zorunluluğu etkileyen temel faktörler oldu. Döneme ilişkin olarak, RF içerisinde toplumsal ve ekonomik yapılanma gibi içsel konularla birlikte, güvenlik politikasında da farklı yaklaşımlar oluşmaya başlamıştır. Örneğin, SSCB'nin çözülmesinden sonra yaşanan Avrasyacılık-Atlantikçilik tartışmasının ardından RF dış politikası, eski Sovyet toprakları üzerinde hegemon bir güç olma ekseninde yeniden şekillenmeye başladı.⁴⁹ Bu politikanın en önemli işareti, RF'nin 1993 yılında ilan ettiği "Yakın Çevre" doktrini oldu. Yakın Çevre doktrini ile RF Soğuk Savaş sonrası dönemde sürdüreceği güvenlik stratejisinin temel parametrelerini ortaya koyarken, aynı zamanda Sovyet sonrası coğrafyada hegemonyasını sürdürme kararlılığını da belirtmişti. Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, 1993 yılında ilan ettiği Askeri Doktrin ile de RF yeni rolünü, Kolektif Güvenlik Antlaşmasına dahil olan ülkelerin bulunduğu bölgenin savunucusu olarak tanımladı.⁵⁰

1990'ların sonlarında gerek NATO'nun Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi ülkeleri bünyesine katarak genişlemesi karşısında ve gerekse Kosova savaşı ve Balkan krizleri sırasında yaşanan gelişmelere yeterli direnci göstere-

47 Cox, "Towards a Post-Hegemonic Conceptualization of World Order:", s. 172.

48 Purtaş ve Mammadov, 2013, s. 120.

49 Kavus Abushov, "Policing the Near Abroad: Russian Foreign Policy in the South Causasus", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt: 63, No: 2, Haziran 2009, s. 191.

50 "The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation", <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>; Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia*:, s. 24.

memiş olması RF'nin bölgesel hegemonya pozisyonunu sarstığı gibi yeni bir askeri güvenlik doktrinini ve dış politika konseptinin açıklamasına neden olmuştur. RF'nin Balkanlar'daki krizlerde başarısız olması nedeniyle artan anti-ABD ve anti-NATO'cu görüşler, yeni bir dış ve güvenlik politikasına olan gereksinimin arttığını savundular.⁵¹ Bu strateji belgelerinde temel olarak; uluslararası sistemin tek kutupluluğun yaratabileceği olumsuz sonuçlara odaklanılarak, bir BM güvenlik Konseyi üyesi olarak RF'nin ulusal çıkarlarının yeni tehdit ve meydan okumalarla karşı karşıya olduğu belirtildi. Bu nedenle, RF'nin gerek olası tehditlerle mücadele, gerekse uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya kavuşturulması için azami çabanın gösterilmesinin zorunluluğu vurgulandı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından oluşan genel kanı, küreselleşme sürecinin de etkisiyle jeopolitik faktörlerin RF'nin dış ve güvenlik politikasında etkisinin azalacağı ve bunun yerini ekonomik çıkarların alacağı yönündeydi. Ancak Rus siyasi eliti dış politikaya jeopolitik perspektiften okuma yaklaşımını ağırlıklı olarak sürdürmüştür. Bu çerçevede, jeopolitik faktörlere dayalı olarak güvenlik çıkarlarını ve risklerini dikkate alan RF Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde bir güvenlik kuşağı yaratmaya çalıştı. Bu politika, RF'nin Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin gerek iç gerekse dış politikalarında egemen birer siyasi varlıklar oldukları gerçeğini kabullenmekte zorlanmakta olduğunu göstermektedir.⁵² Dolayısıyla, her ne kadar bu cumhuriyetler bağımsız birer devlet olarak varlıklarını sürdürseler de, RF güvenlik açısından bu ülkelerin bir biçimde kendi etki alanında olması gerektiğini düşündü.⁵³ Bu nedenle RF, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki hegemonya oluşturma çabalarını işbirliği veya zorlama yöntemleri ile kurmaya çalışmıştır. RF Kafkasya ve Orta Asya bölgesini yalnızca jeopolitik bir alan olarak değil, bölge ülkeleri arasında karşılıklı güvenlik bağımlılığı oluşturulması gerektiğine inandığı bir bölgesel güvenlik kompleksi olarak görmektedir.⁵⁴ Bu nedenle RF yeni dönemde, Orta Asya ve Kafkasya'da oluşturulacak bölgesel kurumsallaşmanın kendi hegemonyasını sürdürebilecek bir biçimde yeniden yapılandırılmasını temel dış politika hedeflerinden bir tanesi haline getirdi.

51 Nyrgen, *The Rebuilding of Greater Russia*., s. 31.

52 Abushov, "Policing the Near Abroad.", s. 189.

53 Oktay Tanrıseven, "Rusya'nın Orta Asya'da Sarsılan Hegemonyası ve Afganistan Politikası: Moskova'nın Orta ve Güney Asya'ya Dönük Değişen Yaklaşımının Temelleri ve İkilemleri", M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, (der.) , *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s. 7.

54 Abushov, "Policing the Near Abroad.", s. 192.

Dmitri Trenin'e göre, RF eski Sovyet topraklarında dominant güç olmayı istemektedir. Ancak, Trenin'e göre Moskova bir Avrasya süper devleti veya Rus imparatorluğu kurma çabası içinde de değildir. Moskova'nın amacı, eski Sovyet topraklarında ekonomik gelişimine ve siyasal nüfuzuna katkı sağlayacak koşulların garanti altına alınmasıdır.⁵⁵ Bu ise ancak RF'nin bölgesel hegemonyasını oluşturmasıyla mümkün olabilir. Konjonktürel bazı kaymalar hariç tutulursa, SSCB sonrası RF'nin dış ve güvenlik politikasını karakterize eden ve RF'yi hegemonik bir politika izlemeye teşvik eden dört temel faktörden söz edilebilir.⁵⁶ Birincisi, RF'nin dış dünyayı tehdit olarak algılıyor olmasıdır. Bu düşünceye göre RF, ulusal güvenliği açısından tehdit oluşturan ve "dost olmayan" ülkelerce çevrelenmiş durumdadır. İkincisi, RF'nin güvenlik sınırlarının ve güvenlik tatmin düzeyinin belirsiz olmasıdır. Bu politikanın Soğuk Savaş sonrasına yansımaları Bağımsız Devletler Topluluğu, Şangay İşbirliği Örgütü ve KGAÖ gibi oluşumlarla gerek tampon bölgelerin oluşturulması gerekse güvenlik alanının genişletilmesi biçiminde somutlaştırıldı. Üçüncüsü, RF'nin uluslararası politikada hissettiği "üstünlük duygusu"dur. Bu hissiyat çarlık dönemlerinden Soğuk Savaş dönemine ve sonrasına aktarılarak devam ettirildi. RF'nin dış ve güvenlik politikasını karakterize eden dördüncü faktör, demokratik geleneğe sahip olmamasıdır. Dolayısıyla, RF'nin güvenlik politikasında Kremlin'in etkisi önemli ölçüde etkili olmuştur. Esasen bu tür dış politika amaçları RF'nin uluslararası sistemi ve bölgeyi hala Soğuk Savaş mantığı ile düşünüyor ve algılıyor olduğunu göstermektedir. Bu nedenle RF Batılı ülke ve kurumların bölgedeki olası etkilerini ve dengenin kendi aleyhine bozulmasını engellemeyi düşünmektedir.

RF, bölgesel istikrarsızlıkları ve çatışmaları bir dış politika aracı olarak kullanabilmeyi rahatlıkla becerebilen bir ülkedir. Bölgede var olan bazı "dondurulmuş çatışmalar" (*frozen conflicts*) RF'ye gerektiğinde fırsat sağlamaktadır. Bu nedenle RF, bölgesel hegemonyanın sürdürülebilmesi için Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde kontrollü istikrarsızlık sürecinin devam etmesinde yana bir dış politika stratejisi uygulamıştır. Örneğin, Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya ile ilişkilerinin bozulması, RF açısından Gürcistan'ın Kuzey Kafkasya'da bir düşman olarak görülmesi fırsatını doğurdu.⁵⁷ Dolayısıyla, gerek Dağlık

55 Dmitri Trenin, "Russia and Central Asia: Interests, Policies and Prospects", Eugene Remer, Dmitri Trenin ve Huasheng Zhao, *Central Asia: Views From Washington, Moscow and Beijing*, M.E. Sharpe, Inc, New York, 2007, s. 81-82.

56 Marcel de Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and beyond*, Routledge, Abingdon, 2010, s. 3.

57 Abushov, "Policing the Near Abroad:", s. 193.

Karabağ'ın Güney Kafkasya'da, gerekse Osetya ve Abhazya sorununun Kuzey Kafkasya'da sıcak çatışmalara dönüşmesi, RF açısından bölgesel hegemonyasını oluşturabileceği fırsatlar yaratmış oldu. RF, özellikle 2008 Gürcistan Savaşı sonrasında proaktif güvenlik stratejisi geliştirmeye başladı.⁵⁸ Gürcistan çatışmalarının RF açısından bir diğer önemli sonucu, KGAÖ'nün işlevselleştirilmesine gerekçe oluşturmıştır. Bu tür örgütleri daha aktif hale getirirken RF'nin amacı bölgede kalıcı bir güvenlik sağlamak değildir. Dolayısıyla, KGAÖ gibi güvenlik yapılanmaları ile RF bir yandan bölge üzerindeki kontrolünü sürdürmek isterken, diğer yandan sahip olduğu prestiji ve statüyü korumak istemektedir.⁵⁹

RF bölgedeki hegemonyasını güçlendirici politikalarını yalnızca güvenlik temelli kurumsal yapılar aracılığıyla inşa etmeye çalışmadı, aynı zamanda kültür ve kimlik politikalarıyla da hegemonyasını artırma gayreti içerisinde oldu. Rusya, bölge ülkelerinin çok dilli ve çok etnili yapılarından faydalanarak Rusçanın bu ülkelerde etkin olarak kullanılmasına yönelik bir politika sürdürmeye çalıştı.⁶⁰

RF, KGAÖ içerisinde yer alan diğer ülkelerin sahip olduğu güvenlik tehditlerine sahip değildir.⁶¹ Çoğu bölge ülkesinin maruz kaldığı radikal İslami hareketler veya iç güvenlik sorunları gibi asimetrik tehditler, RF açısından güvenlik stratejisinin belirlenmesinde belirleyici faktörler oluşturmazlar. Dolayısıyla, KGAÖ içerisinde yer alan ülkeler farklı gerekçe ve beklentilerle örgüt üyeliklerini sürdürmektedirler. Örneğin Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan açısından KGAÖ'ye katılımın cazip tarafı, RF'den satın alacakları ucuz askeri malzemeler olmuştur.⁶²

58 SSCB'nin yıkılışından sonra RF'nin sınırları dışında sürdürdüğü ilk savaş olan Gürcistan savaşının bölge güvenliği açısından üç önemli sonucu ortaya çıkmıştır. Birincisi, RF güvenlik çıkarlarını koruyabilmek için gerektiğinde askeri güç kullanma kararlılığını göstermiştir. İkincisi, RF bir BDT üyesi ülke olan Gürcistan'a saldırarak, ayrılıkçı Güney Osetya ve Abhazya'yı tanıması, 1991 sınırlarının bozulmazlığı ilkesine dayalı Post-Sovyet düzeninin yıkılmasına neden olmuştur. Üçüncüsü ise, Varşova Paktı ve SSCB'nin çözülme süreci ile başlayan dönemin sona ermiş olduğuna işaret eder. Alec Rasizade, "A Propos of the Georgian War: Reflections on Russia's Revanchism in its Near Abroad", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt:11, Sayı: 1, (Mart /2009), s. 26.

59 Anna Matveeva, "Russia's Changing Security Role in Central Asia", *European Security*, Cilt: 22, Sayı: 4, s. 492.

60 Örneğin 2004 yılında Kazakistan'da Rusça yayınlanan 477 gazete bulunmasının yanında, TV ve radyo programlarının % 34'ü Rusça yapılmaktaydı. Bu konuda bkz. Aneta Pavlenko, "Russian in Post-Soviet Countries", *Russian Linguistics*, Sayı: 38, 2008, s. 71-77.

61 Buzan ve Waever, *Regions and Powers*., s. 404.

62 Allison, "Regionalism, Regional Structures", s. 472.

RF bölgedeki stratejik etkinliğini yalnızca örgüt üyesi ülkeler üzerinde değil, KGAÖ'yü kullanarak alan dışı bölgelerde de artırmak istemektedir. Bu amaçla 9-13 Mart 2007 tarihleri arasında KGAÖ Afganistan Çalışma Grubunun Kabil ziyareti esnasında Afganistan yönetimi ile KGAÖ arasında güvenlik işbirliği oluşturulması kararlaştırılmıştır.⁶³ Taraflar arasında varılan uzlaşa gereğince, KGAÖ radikal İslami hareketler ve uyuşturucu ticaretiyle mücadelede Afgan yönetimine destek sağlayacaktır. Ayrıca, 2007 yılında KGAÖ Genel Sekreteri Nikolai Bordyuzha ve BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon imzaladıkları ortak deklarasyonla Orta Asya bölgesinde ulus-aşırı suçlarla mücadele için her iki örgütün işbirliğini yapacaklarını vurguladılar. Bu açıklama, esasında KGAÖ'nün uluslararası düzeyde tanınması anlamına geliyordu.⁶⁴ KGAÖ'nün bu tür girişimleri, Batı ile ilişkilerin bir çatışma veya sürtüşme değil, işbirliği içerisinde sürdürülmesini istediğini göstermekteydi.

RF'nin bölgesel hegemonyasını oluşturmak için KGAÖ'yü araçsallaştırdığına ilişkin bir diğer önemli gelişme; 20 Aralık 2011 tarihinde Moskova'da yapılan KGAÖ liderler toplantısında alınan karar gereğince, üye devletlerin oluşturduğu güvenlik bölgesi dışındaki devletlerin üye devletlerin topraklarında askeri üs kurabilmesinin ancak bütün üye devletlerin resmi onayına bağlanmış olmasıdır.⁶⁵ Siyasi ve hukuki açıdan oldukça tartışmalı olan bu kararın, devletlerin egemenliğini sınırlayıcı yönü açıkça görülmektedir.

Nihayetinde, 12 Şubat 2013 tarihinde Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından onaylanarak yürürlüğe giren *Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti* başlıklı strateji belgesi ile KGAÖ'nün RF açısından önemi teyit edilmiştir.⁶⁶ Söz konusu belgede RF güvenlik ve dış politikası açısından KGAÖ, Sovyet sonrası topraklarda modern güvenlik sistemini sağlayan en önemli araçlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

63 Sergei Blagov, "The CSTO Moves Quickly to Bolster Its Security Role in Central Asia", 14.03.2007, s. 1. <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav031507a.shtml>, (21.05 2014).

64 Stephen Blank, "The Implications of UN-CSTO Cooperation", 13.05.2010, s. 1, <http://www.eurasianet.org/node/61062>, Erişim tarihi: 17.05.2014.

65 Dadan Upadhyay, "CSTO Emerging as an Alternative to Nato", 10.01 2012, s.2, http://indrus.in/articles/2012/01/10/csto_emerging_as_an_alternative_to_nato_14134.html (21.05 2014).

66 *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*, <http://www.mid.ru/nsosndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocument>, Erişim Tarihi: 21.05 2014.

Sonuç

Küresel düzeyde olduğu gibi, bölgesel düzeyde de hegemon devletler konumlarını sürdürebilmek sistemik bir takım kurallara ve kurumlara ihtiyaç duyarlar. KGAÖ RF'nin ihtiyaç duyduğu meşruiyeti sağlayan bölgesel bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. KGAÖ, RF açısından Sovyet sonrası yeni bir askeri blok anlamına gelmektedir. RF, öncelikle başta ABD ve NATO olmak üzere, küresel ve bölgesel güçlerin Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliğini azaltmaya çalışmaktadır. Ancak, KGAÖ henüz NATO karşıtlığını bölgesel düzeyde oluşturabilmiş kurumsal yeterliliğe sahip bir örgüt değildir. Yine de, 2000'li yılların yeni güvenlik yapılanmasında KGAÖ'yü bölgesel düzeyde önemli bir aktör haline getirmeye çalışan RF, ortaya çıkacak olan güç boşluğundan yararlanarak bölgesel hegemonyasını sürdürebilmenin gayreti içerisinde.

Sonuç olarak, gerek RF'nin KGAÖ içerisindeki rolü, gerekse KGAÖ üyeleri arasında ortak değer ve amaçların yeterince oluşmamış olması gibi faktörler bu örgütün kurumsal gücünü zayıflatmaktadır. Başta ABD ve NATO olmak üzere Batılı ülke ve örgütlerle diyalog kurulabilmesi için bu kurumsal zayıflığın güçlendirilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Dolayısıyla, en azından günümüz konjonktüründe, KGAÖ'nün ABD ve NATO açısından, Soğuk Savaş dönemini hatırlatacak biçimde bir yetkinliğe sahip olmadığı, bu örgütün henüz Varşova Paktı-NATO rekabetini yeniden oluşturabilecek düzeye erişemediğini söyleyebiliriz. Yine de 2000'li yıllara kadar etkin olamamış olan KGAÖ'nün bölgesel rolünün 2015'li yıllardan artabileceğini öngörmek mümkündür. Çünkü RF'nin gerek bölge ülkeleri ile yakınlaşan ilişkileri gerekse ABD ve Batı ile uzaklaşan ilişkileri KGAÖ'yü Soğuk Savaş sonrasının Varşova Paktı konumuna sürükleyecektir. Ancak KGAÖ'nün ABD ve NATO'ya karşı ciddi bir rakip olup olamayacağını ise zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Abushov, Kavus, "Policing the Near Abroad: Russian Foreign Policy in the South Causasus", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt: 63, No: 2, Haziran 2009, s. 187-212.
- Allison, Roy, "Regionalism, Regional Structures and Security Management in Central Asia", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Cilt: 80, Sayı: 3, (Mayıs/2004), s. 463-483.
- Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Andican, Ahat, "Andican Olayları: Sonun Başlangıcı Mı?", *Zaman*, 21 Mayıs 2005.
- Battır, Orhan ve Davut Ateş, "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 2013, s. 31-44.
- Blagov, Sergei, "The CSTO Moves Quickly to Bolster Its Security Role in Central Asia", 14.03.2007, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav031507a.shtml>.
- Blank, Stephen, "The Implications of UN-CSTO Cooperation", 13.05.2010, <http://www.eurasianet.org/node/61062>.
- Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Buzan, Barry, *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2. Baskı, Pearson, Harlow, 1991.
- Buzan, Barry ve Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Charter of The Collective Security Treaty Organization*, http://untreaty.un.org/unts/144078_158780/5/9/13289.pdf.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*, <http://www.mid.ru/nsosndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocument>.
- Cox, Robert W., "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium*, Cilt:12, Sayı: 2, (Haziran/ 1983), s. 162-175.
- Cox, Robert, W., "Towards a Post-Hegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on The Relevancy of Ibn Khaldun", James N. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel, (der.), *Governance Without Government: Order and Chance in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000. s.132-159.

- Eralp, Atila, “Hegemonya”, Atila Eralp, (der.), *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005. s. 155-181.
- Ertan, Fikret, “Hanabad ve Amerika”, *Zaman*, 2 Ağustos 2005.
- Falk, Richard A., *Dünya Düzeni Nereye?*, çev. Neşenur Domanıç ve Nusret Arhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- Gill, Stephen, *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.
- Gleason, Gregory ve Shaihtudinov, Marat E., “Collective Security and Non-State Actors in Euraisa”, *International Studies Perspectives*, Sayı: 6, 2005. s. 274-284.
- Gramsci, Antonio, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, International Publishers, New York, 1971.
- Haas, Marcel de, *Russia’s Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and beyond*, Routledge, Abingdon, 2010.
- İşyar, Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa, 2010.
- Keohane, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Kaczmarek, Martin, “Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor”, 27.12.2005 <http://www.turksam.org/tr/a687.html>.
- Kulik, Sergey et al., “Collective Security Treaty Organization: Responsible Security”, Igor Yurgens (der.), *Synopsis of Report of Institute of Contemporary Development*, Moskova, 2012, s. 1-21. <http://www.insor-russia.ru/files/CSTO%20Synopsis.pdf>
- Kuzio, Taras, “Promoting Geopolitical Pluralism in the CIS: GUUAM and Western Foreign Policy”, *Problems and Post-Communism*, Cilt: 47, Sayı: 3, (Mayıs/Haziran 2000), s. 25-35.
- Kuzio, Taras, “Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM”, *European Security*, Cilt: 9, Sayı:2, (Yaz/2000), s. 81-114.
- Laumulin, Murat, “Virtual Security of Central Asia”, 7 Eylül 2012. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Virtual-Security-of-Central-Asia-15694>,
- Matveeva, Anna, “Russia’s Changing Security Role in Central Asia”, *European Security*, Cilt: 22, Sayı: 4, s. 478-499.
- NATO, *Strategic Concept*, 2010, http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf

- Nikitin, Alexander, "CSTO and NATO: From Rivalry to Dialogue of Regional Security Integration Structures", 2014. http://paperroom.ipsa.org/app/webroot/papers/paper_14779.pdf
- Nygren, Bertil, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS Countries*, Routledge, London, 2008.
- Özen, Çınar, "Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 2, Sayı: 8, 2005-2006. s. 3-31.
- Pavlenko, Aneta, "Russian in Post-Soviet Countries", *Russian Linguistics*, Sayı: 38, 2008, s. 59-80.
- Prys, Miriam, "Developing a Contextually Relevant Concept of Regional Hegemony: The Case of South Africa, Zimbabwe and 'Quiet Diplomacy'", *GIGA Working Papers*, 2008, s. 12-13. http://www.giga-hamburg.de/en/system/files/publications/wp77_prys.pdf, (06.02. 2014).
- Prys, Miriam "Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood", *International Studies Review*, Sayı: 12, 2010, s.479-504.
- Purtaş, Fırat ve Mammadov, Halid, "Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri," M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, (der.) , *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s. 105-125.
- Rasizade, Alec, "A Propos of the Georgian War: Reflections on Russia's Revanchism in its Near Abroad", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt:11, Sayı: 1, (Mart /2009).
- Robinson, William I., "Gramsci And Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Cilt: 8, Sayı: 4, Aralık, 2005. s. 1-16.
- Stent, Angela E., "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, 18.07. 2008, s. 1089-1106. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130802161264>,
- Tanrısever, Oktay, "Rusya'nın Orta Asya'da Sarsılan Hegemonyası ve Afganistan Politikası: Moskova'nın Orta ve Güney Asya'ya Dönük Değişen Yaklaşımının Temelleri ve İkilemleri", M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, (der.), *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s.1-25.
- Trenin, Dmitri, "Russia and Central Asia: Interests, Policies and Prospects", Eugene Remer, Dmitri Trenin ve Huasheng Zhao, (der.), *Central Asia: Views From Washington, Moscow and Beijing*, M.E. Sharpe, Inc, New York, 2007, s.75-136.

Tsygankov, Andrei P., *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 2. Baskı, Rowman&Littlefield Publishers, Lanham, 2010.

Upadhyay, Dadan, "CSTO Emerging as an Alternative to Nato", 10.01 2012, http://indrus.in/articles/2012/01/10/csto_emerging_as_an_alternative_to_nato_14134.html

Wallerstein, Immanuel, *Modern Dünya Sistemi*, Cilt: 2, çev. Latif Boyacı, Yarınlı Yayınları, İstanbul, 2010.

Zimmerman, William, "Hierarchical Regional Systems and the Politics of System Boundaries", *International Organization*, Cilt: 26, Sayı: 1, 1972, s.18-36.